

VREEMD OF EIGEN AARDIG?

De avond van vierde hofzaallezing omvatte zelfs twee lezingen, die hoe verschillend ook, tóch elkaar raken, maar qua inhoud elk op zich een hele avond hadden kunnen vullen.

1 Vreemd wordt eigen

De lezing van stadshistoricus Yolande Kortlever 'Vreemd wordt eigen' nam de aanwezigen mee in de geschiedenis van Bergen op Zoom vanaf de late middeleeuwen, wanneer het bestaan van de stad in archieven terug te vinden is. Als plaats van vestiging is Bergen op Zoom ouder, al ontbreekt

daarover informatie. Dat een plaats stadsrechten krijgt heeft vooral te maken met het mogen houden van een eigen rechtspraak. Dan is er dus al sprake van een plaats (en inwoners) van enige betekenis.

Rode draad in deze lezing is dat van oudsher mensen van elders zich in de stad vestigden. Soms gebeurde dat massaal, soms

druppelsgewijs. Hierbij speelden zowel economische factoren een rol, als de verminderde veiligheidstoestand door oorlogen. Dezelfde invloeden maakten ook dat mensen uit de stad vertrokken, al is hier volgens Kortlever nog geen onderzoek naar gedaan.

Zij maakte duidelijk dat de stad met zijn geschiedenis geen eiland in de wereld is, maar dat gebeurtenissen tot op wereldniveau merkbaar zijn in het wel en wee van de stad met zijn inwoners.

Markt

Kort nadat Bergen op Zoom stadsrechten verkreeg van de toenmalige heer van Breda, Godfried II sloot deze een verdrag met hertog Jan I van Brabant waarin onder meer de vestiging van lieden uit elkaars gebieden in hun vrije marktplaatsen (oppida libera) wordt geregeld. Ongetwijfeld heeft dit betrekking op handelskooplui van elders uit Brabant, die zich hier vestigen (en dus ook mensen die van hier uit naar elders vertrekken).

De handel vanuit Bergen op Zoom betrof veelal turf, die in de veenontginning werd gewonnen, en aardewerk. De klei in deze contreien is hiervoor zeer geschikt, en dat trok pottenbakkers aan uit de omgeving van Brugge. Het ambacht ging meestal over van vader op zoon, en zo werden de meeste pottenbakkers familie van elkaar.

Yolande Kortlever belicht de instroom van immigranten door de stadsgeschiedenis vanaf het oudste begin

Bergen op Zoom groeide door zijn gunstige ligging aan de Schelde en het achterland uit tot een belangrijke handelsplaats, waar de bekende Paas- en Koudemarkten veel kooplieden vanuit heel Europa kwamen om producten te verkopen, en andere te kopen. Op deze markten was de handel in wollen stoffen als het Engelse laken en de daarvoor gebruikte kleurstof meekrap van groot belang. Soms werden deze kooplieden poorter van de stad, waardoor ze vrij waren van de betaling van tol voor hun

Grote Markt op een gouache van Hans Bol, 16^e eeuw

goederen. Voor verwerving van het poortschap moest men ten minste een jaar plus een dag hier gevestigd zijn. Bovendien moest een andere poorter borg voor de nieuwe poorter staan. Dat de handel veel mensen van elders aantrok blijkt wel uit een wijkje dat bestond eind 15^e eeuw buiten de Steenbergse poort. Deze buitenpoorterie heette oorspronkelijk de Ganzeput, maar werd toentertijd omgedoopt tot Schotse vest. Ook de Duitse Hanze had een handelshuis in de Zuivelstraat. De Engelse kooplieden hadden een handelshuis aan de Huidenmarkt of Vismarkt, maar verhuisden 1479 naar het pand Leeuwenborg aan de Grote Markt. Dat pand maakt thans deel uit van het stadhuis. De Engelsen moesten voor die uitbreiding van het stadhuis weer verhuizen, en kregen zo een pand aan de H. Geeststraat, die al snel daarna de naam Engelsestraat kreeg.

Pottenbakkers

In het begin van de 16^e eeuw werd de pottenbakkerij in Bergen op Zoom verrijkt met een geheel nieuw product: majolica of 'geleygoed'. De techniek om een voorstelling te schilderen op een onderlaag van tinglazuur was door Italiaanse pottenbakkers geïntroduceerd in Antwerpen. De kans bestaat dat de eerste majolicabakker in Bergen op Zoom, Lucas Raymonts of Luca Raimondi, uit Antwerpen afkomstig was. De techniek zien we later terug in het Delfts blauw.

Zilversmeden

Het belang van het handelscentrum Bergen op Zoom valt mede af te meten aan de aanwezigheid van de zilversmeden, die mede tot taak hadden het op waarde bepalen van zilver dat als betaalmiddel werd gehanteerd. De komende zilvertentoonstelling is er dan ook niet voor niks.

Inwonertal

Bergen op Zoom was met de toenemende welvaart inmiddels uitgegroeid tot een stad van 10.000 inwoners. Door economische teruggang (afnemend belang van de jaarmarkten als gevolg van overstromingen van het productiegebied Zuid Beveland en verzanding van de vaargeul van de Schelde) en de Nederlandse opstand (reformatie en de tachtigjarige oorlog halveert het aantal inwoners bijna. Pas in 1880 wordt de omvang van de eerste helft van de 16^e eeuw weer bereikt. De ontmanteling van de vesting biedt ruimte voor industrialisatie, hetgeen ook mensen van elders aantrekt.

Het teruglopen van het inwonertal verdient een nadere precisering. In feite vertrokken er meer mensen dan op het oog lijkt, omdat de gebeurtenissen ook nieuwe instroom veroorzaakte. Nadat Jan IV in 1568 door Filips II postuum werd beschuldigd van majesteitsschennis werden zijn (omvangrijke) bezittingen geconfisqueerd en werd Bergen op Zoom ene garnizoensstad onder Spaans bestuur. Duitse huursoldaten werden in de stad ondergebracht.

Toen de stad in 1577 de zijde van de opstandige Nederlandse steden koos, vertrokken de Duitse huurlingen omdat hun achterstallige soldij werd betaald. Hun bevelhebber Karel Fugger werd uitgeleverd. Zeeuwse militairen namen hun plaats in, samen met Schotten, Engelsen, Zwitsers, Duitsers en Walen. Door het afwijzen van de Spaanse overheersing werd de stad een vluchtheuvel voor protestantse Vlamingen die de Spaanse inquisitie ontweken.

Een nieuwe golf aan 'inwijkelingen' ontstond toen Lodewijk XIV in 1658 de godsdienstvrijheid in Frankrijk ophief. Van de zgn.

Hugenoten vertrokken er 100.000 naar de Bataafse Republiek. In Bergen op Zoom hadden zij hun Waalse kerk aan de Korenbeursstraat, en later in (een deel van) de St Margrietenkapel aan de Geweldigerstraat. Daar hadden ook de Lutheranen, met veel Duitse militairen als gelovigen, hun kerk.

Mede als gevolg van de personeelwisselingen in het garnizoen was er tot in de 18e eeuw een verschuiving van 10% per jaar onder de bewoners. Dat zie je niet zomaar aan de pure cijfers, daarvoor moet je de bevolkingsadministratie doorpluizen.

Lutheranen en Hugenoten kerken ieder in een eigen deel van de pas in 1952 gesloopte Margrietenkapel aan de Geweldigerstraat

Uittocht

Het zal geen verbazing wekken dat de inname van de stad in 1747 door de Fransen onder Löwendahl leidde tot een massale uittocht van de bevolking. Het garnizoen was sowieso al vertrokken. De economische schade was dermate groot, dat het tot het eind van de 18^e eeuw zou duren eer de materiële schade was hersteld, en de economie kon opleven. Vele vroegere bewoners keerden echter nimmer terug. Hun plaats werd ingenomen door boeren en tuinders (hoveniers) uit de omgeving van Bergen op Zoom en de Noorderkempen. Voor hen was de aanwezigheid van inwoners plus een garnizoen een aantrekkelijk afzetgebied. Deze nijverheid expandeerde dan ook van 7 hoveniers vóór de Franse inname, tot 34 in het begin van de 19^e eeuw.

Diversiteit

Omdat het garnizoen destijds was ondergebracht bij de burgerij, leidden de onderlinge contacten vanzelfsprekend tot huwelijken, waardoor militairen na hun uitdiensttreding hier bleven wonen. De aanvragen voor het poorterschap geeft een interessant doorkijkje in de herkomst en activiteiten van de aanvragers. Bijna 40% van de aanvragers die hun vroegere beroep vermeldden, waren voordien militair. Het merendeel ging na hun dienstdtijd de handel in. Eén naam lichte Kortlever uit dit register: Jean Francois Janvier. Deze was afkomstig uit het plaatsje Antheit bij Huy in België. Hij ging werken als privéleraar, maar zijn nageslacht kennen we vooral als een geslacht van kermisreizigers. Kleinzoon Johannes Franciscus was de eerste kermisreiziger. Je zou deze kunnen beschouwen als de grondlegger van Bergen op Zoom als kermisstad.

Niet bekend is of er onder de in 1747 achtergebleven bevolking ook joodse mensen waren. Aan het eind van de 18^e eeuw was er in de stad een kleine joodse gemeenschap ontstaan. Acht gezinnen met in totaal 34 personen was gevormd uit (ten minste de) 8 joodse mensen die zich na het vertrek van de Fransen in 1752 in de stad gevestigd hadden. In 1808 was dit aantal al toegenomen tot 73 personen. Er kwam zelfs een nieuwe synagoge, omdat die op de bovenverdieping van het waaggebouw aan het Zuivelplein te klein werd. Om een of andere reden nam de omvang van de joodse gemeenschap in de stad in de tweede helft van de 19^e eeuw af.

Napoleon

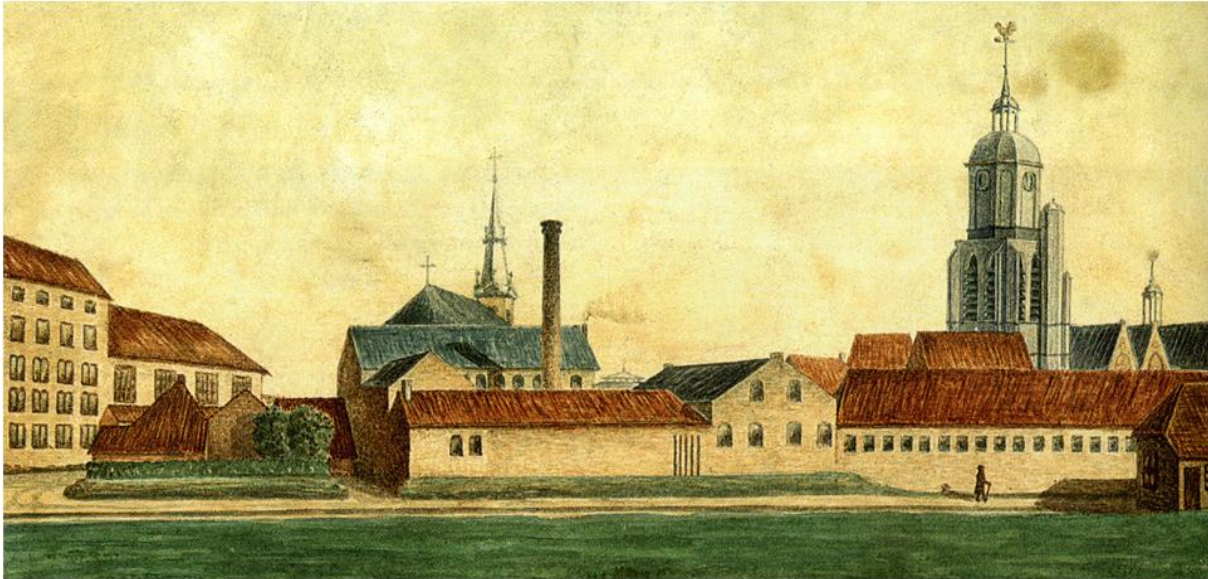
In 1815 kwam in Waterloo een einde aan de Napoleontische tijd. Heel Europa werd opnieuw ingedeeld. Zo ontstond het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Maar niet voor lang. De Belgische Opstand in 1830 maakte hier een einde aan. Bergen op Zoom werd opnieuw een grensversterking.

De Joodse begraafplaats aan de Herelsebaan herinnert aan de vroegere Joodse gemeenschap. Deze begraafplaats is thans eigendom van de Antwerpse Joodse gemeenschap

Industrialisatie

De industrialisatie aan het einde van de 19^e eeuw was een welkome bron van werkgelegenheid in de stad na de ontmanteling van de vesting vanaf 1867. Ook werden industriearbeiders van elders aangetrokken om in de behoefte aan mankracht te voorzien. Behalve de militairen die vaak maar kort in de stad verbleven, was er nóg een categorie snel wisselende bewoners: de dienstboden. Zij kwamen blijkens de registraties zelfs tot uit het buitenland om hier te werken. Een deel trouwde een Nederlandse man (inwoner of militair) en bleef in Nederland wonen. Omdat ze na het huwelijk de naam van hun man kregen, zij ze vaak moeilijk terug te vinden in registers.

De fabriek van Asselbergs kreeg na ontmanteling van de vesting ruimte aan de Lindebaan en bood net als andere bedrijven veel nieuwe werkgelegenheid

Eerste wereldoorlog

Het begin van de Eerste Wereldoorlog veroorzaakte een ware vloedgolf aan Belgische vluchtelingen in Nederland. Naar schatting staken een miljoen Belgen de Nederlandse grens over, waarvan c.a. 60.000 onderdak (bij burgerij of een vluchtelingenkamp) vonden in het Bergen op Zoom van (toen) 16.000 inwoners. De bevolkingsomvang vervijfvoudigde in oktober 1914 in een paar dagen, met alle voedings- en huisvestingsproblemen van dien. Het merendeel keerde na enkele weken naar huis terug, toen het front zich verplaatst had naar Noord Frankrijk. Ook werden velen verder het land in vervoerd om het grensgebied zoveel mogelijk vrij te maken.

Toch verbleven er gedurende de rest van de Eerste Wereldoorlog nog 2000 Belgen in de stad, en 500 in een woonwagenkamp op Plein 13. Dat kamp was gevormd omdat geen enkele andere gemeente in Nederland deze Belgen wilde opnemen, en het ministerie van Oorlog geen rondtrekkende mensen in het grensgebied wilde toestaan.

Ook tussen deze Belgische vluchtelingen en de Bergse inwoners is een aantal huwelijken gesloten, terwijl er ook gezinnen na afloop van de oorlog zijn gebleven. Het boek 'Bergen Betrokken' vertelt een aantal van deze geschiedenissen. Over het leven en werk van George van Raemdonck, die veel samenwerkte met de schrijver A.M. de Jong, heeft de Heemkundekring Halchterth een boek met dezelfde titel uitgebracht.

Ook Chinezen kwamen in het begin van de vorige eeuw (Boxer-opstand) richting Europa voor werk in de havens. De recessie maakte velen werkeloos, wat uiteindelijk de basis gelegd heeft voor de vele Chinese restaurant die we heden ten dagen kennen.

Italianen kwamen naar Nederland als marmerbewerkers (terrazzo-werkers) en

ijsmakers. Van beide bedrijfsactiviteiten is nog veel in het Bergse te vinden. Het Esperantomonument aan het Bolwerk, granieten vloeren in oudere huizen, en het ijs van Crusio in de binnenstad.

Tweede wereldoorlog

Met het einde van de Tweede Wereldoorlog werden nieuwe grenslijnen getrokken in Europa, en kwam een einde aan de kolonisatie van grote delen Azië en Afrika. Vanuit Indië kwam een stroom Nederlanders en Indische mensen van gemengd europees-Aziatische afkomst naar Nederland. Meer dan 300.000 mensen moesten onder dak gebracht worden, waarvan ook Bergen op Zoom een deel moest herbergen.

Ook binnen Europa sloegen mensen op de vlucht voor het bewind in hun land. Te denken valt aan Hongarije (1956), Joegoslavië (jaren '90). De val van de Muur was een gevolg van een failliete economie en daarmee gepaard gaande vlucht van jonge Oost-Duitsers. De toenemende welvaart die ontstond na de heropbouw van het land deed een nieuwe vraag naar arbeidskrachten in de metaalindustrie ontstaan. De gastarbeiders, waarvan aanvankelijk gedacht werd dat deze maar kort nodig zouden zijn, kwamen uit Spanje, Griekenland, Marokko, Tunesië, Joego-Slavië. De gastarbeiders waren dermate langdurig nodig, dat hun gezinnen ook overkwamen en zich hier vestigden. De Nederlandse samenleving was voor velen vaak totaal andere wereld met onbekende normen en waarden. De integratie liep niet altijd even soepel.

Het Chinese restaurant Hong Kong was in 1952 het eerste in de stad

Een bijna helemaal onzichtbare groep zijn adoptiekinderen. Veel van kinderen deze kinderen komen uit het buitenland, met een nadruk op Azië. Met hun westerse opvoeding staan ze toch vaak met één been in het land van herkomst.

De jongste periode laat vooral vluchtelingen uit het Midden Oosten, en dan vooral Syrië zien. De hongersnood in sommige delen van Afrika brengt ongetwijfeld een nieuwe stroom richting Europa op gang.

De rasechte Bergenaar

Resumerend kun je constateren dat iedere aanwezige in de zaal in feite afstamt van een vroegere immigrant uit binnen of buitenland. De 'echte Bergenaar' is daarmee een niet bestaand persoon; het beeldje met die naam geeft dan ook een fantasie-persoon weer.

In werkelijkheid bestaat de huidige Bergse samenleving uit maar liefst 150 nationaliteiten, die alle hun eigen cultuur meebrachten.

De boodschap die deze lezing inhoudt is dan ook duidelijk: we zijn allemaal min of meer toevallige inwoners van deze stad met onze eigen opvattingen en gedragingen. Het vaak gekoesterde Bergse 'ansjo-vinisme' is dan ook een valse opvatting die een deel van de Bergse inwoners omvat, maar anderen uitsluit.

Inwoners 2015 - Bergen op Zoom

	2015
Overig niet-westerse etniciteit (in %)	4
Turkse etniciteit (in %)	5
Overig westerse etniciteit (in %)	10
Nederlandse etniciteit (in %)	76
Marokkaanse etniciteit (in %)	5